

ЭВРИСТИК ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИГА АСОСЛАНГАН ЁНДАШУВНИ АМАЛГА ОШИРИШ ШАРТИ

Разикова Феруза Камилджановна

Тошкент давлат педагогика университети

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада компетенцияга асосланган ёндашувга асосланган таълим натижалари тўғрисида умумий тушунчани ишлаб чиқишга умумевропа ёндашувлари, таълимга қўйиладиган талаблар — таълим мазмуни» триадасидаги мувофиқликни компетенциялар нуқтаи назаридан аниқ шакллантириш қобилиятида ифодаланади. Жараён – ўқув натижалари ҳақида фикрлар ёритилган.

Калит сўзлар: Эвристик таълим, натижалар, таълим мазмуни, ижодий фаолият, ностандарт вазият, касбий фаоллик.

АННОТАЦИЯ

В данной статье общеевропейский подход к выработке общего понимания результатов обучения на основе компетентностного подхода, требования образования - содержание образования» выражается в умении четко сформулировать соответствие в терминах компетенций. процесс – выделяются представления о результатах обучения.

Ключевые слова: эвристическое обучение, результаты, содержание обучения, творческая деятельность, нестандартная ситуация, профессиональная деятельность.

КИРИШ

Анъанавий таълим парадигмасининг инкирозига сабаб бўлган сабаблар орасида замонавий шароитда маълумотларнинг эскириши табиий ўқув цикли тугашидан анча тезроқ содир бўлади, бунинг натижасида зарур билимлар захирасини узатишга анъанавий муносабат йўқолади. унинг маъноси. Бундан ташқари, меҳнат бозорида билимларни қандай эгаллашни ўрганиш жуда муҳимроқ бўлади, чунки талаб қилинадиган нарса бу ўз-ўзидан билим эмас, балки мутахассиснинг уларни амалда қўллаш, муайян касбий ва ижтимоий функцияларни бажариш қобилиятидир (Ф. Ялолов).

Шу муносабат билан касб-хунар таълимининг амалий йўналишини кучайтириш, лекин унинг фундаментал моҳиятини сақлаб қолган ҳолда таълим мазмунини янгилаш вазифаси қўйилди. Амалиёт йўналтирилган таълим рус

таълими учун анъанавий фундаментал фанларни технологик ёки ижтимоий йўналишдаги амалий фанлар билан биргаликда ўрганишни ўз ичига олади. Янгиланган таълим рус жамиятининг барқарор ривожланиши учун зарур бўлган амалий фанларни ривожлантириш билан бир қаторда фундаментал фанни сақлашда асосий роль ўйнаши керак.

Маълумки, таълим мазмуни, унинг вазифасини бажариш усули, реал таълим жараёнида фаолият кўрсатиш шакли бугунги кунда мавжуд бўлган шаклда шахс камолоти қонуниятларига амалда мос келмайди. Ижтимоий тажрибага изоморф бўлган модернизация бўйича замонавий ҳужжатларда акс этирилган таълим мазмуни анъанавий равишда унинг тўртта асосий таркибий элементидан иборат: 1) унинг натижалари (билим) шаклида мустаҳкамланган когнитив фаолият; 2) фаолиятнинг маълум усуллари амалга ошириш (репродуктив қобилиятлар шаклида); 3) ижодий фаолият («ижодий» кўникмалар шаклида); 4) ташқи дунёга ҳиссий-қадрият муносабатлари тизимини ўзлаштириш (шахсий йўналишлар ва устуворликлар шаклида). Ушбу тўрт жиҳатдаги мазмунни ўзлаштириш, маданиятшунослик концепциясини ишлаб чиқувчиларнинг фикрига кўра, янги таълим стандартининг асоси бўлган «компетентлик» ёндашувини амалга ошириш имконини беради .

Асосий қисм: Ушбу стандарт доирасида биз касбий таълим мазмунининг фаоллиги ва когнитив жиҳатларининг маълум бир уйғунлиги ҳақида гапиришимиз мумкин, уларнинг бирликлари кўникмалар (интеллектуал ҳаракатлар алгоритмлари) ва тушунчалар тўпламини ўз ичига олади, яъни объектлар, ҳодисалар, қонунлар ва фактларнинг муҳим хусусиятлари ва хусусиятлари. Шу сабабли, фаоллик ва когнитив жиҳатларда мавзу билимлари ва маънолари (қадриятлари) нинг махсус тузилишида намоён бўладиган тизимли табиатнинг мазмуни, шунингдек, талабаларга уларнинг келажакдаги касбий фаолиятидаги ваколатлари амалга оширишга имкон берадиган ҳаракатларни амалга оширишнинг боғлиқ усуллари ажратиб кўрсатиш муҳимдир.

Эркин ва фаол фикрлаш, ишлаб чиқариш жараёнини моделлаштириш, янги ғоялар ва технологияларни мустақил ишлаб чиқиш ва амалга оширишга қодир бўлажак мутахассиснинг касбий малака даражасини ошириш муаммоси замонавий ижтимоий-иқтисодий шароитда долзарб ҳисобланади. Биринчидан, касбий малакали мутахассис бутун ишлаб чиқариш жараёнига ижобий таъсир кўрсатади; иккинчидан, у ўз касбий фаолиятида яхши натижаларга эриша олади; учинчидан, ўз касбий имкониятларини рўёбга чиқаришга ёрдам беради.

Компетенцияга асосланган ёндашувнинг тоифали асоси ўқув жараёнининг мақсад ва вазифалари билан боғлиқ бўлиб, унда компетенциялар талабанинг кўникма ва қобилиятларининг энг юқори, умумлаштирилган даражасини белгилайди ва таълим мазмуни тушунчалар (билим, малака, ижодий фаолият тажрибаси, қадрият муносабати тажрибаси ва бошқалар) асосий таълим мазмуни билан белгиланади.

Компетенцияга асосланган ёндашув назариясида иккита асосий тушунча ажралиб туради: компетенция ва компетенция, биринчиси эса, маълум бир доирадаги объектлар ва жараёнларга нисбатан ўзаро боғлиқ бўлган шахсий хусусиятлар тўпламини ўз ичига олади, иккинчиси шахснинг тегишли компетенцияга эгаллиги, шу жумладан унинг унга ва фаолият предметида шахсий муносабати. «Компетенция» ва «компетентлик» тушунчаларини, умуман, инсон фаолиятига нисбатан, баркамол мутахассиснинг моҳиятини ҳисобга олган ҳолда назарий таҳлил қилишга В.В. Баталов, М.Г. Эвдокимова, И.А. Зимняя, Н.В. Кузмина, А.К. Маркова ва бошқа тадқиқотчилар катта ҳисса қўшдилар.

Натижа ва муҳокамалар: Шахсий касбий компетенция одатий ва ностандарт вазиятларда касбий муаммоларни самарали ҳал қилиш учун зарур бўлган шахсий ресурсларни (билимлар, кўникмалар, қобилиятлар ва шахсий фазилатлар тизимида ташкил этилган) сафарбар этишга тайёрлик сифатида таълимнинг яхлит натижаси сифатида махсус касбий компетенциялар ва асосий компетенцияларни ўз ичига олади. Биринчиси, шахснинг касбий вазифаларнинг маълум бир синфини (лойиҳалаш, диагностика ва бошқалар) муайян вазиятга адекват равишда самарали ҳал қилиш қобилиятини ифодалайди, иккинчиси касбий фаолият тури ва турига нисбатан ўзгармасдир. Биринчиси бир ёки бир нечта ўқув фанлари доирасида шакллантирилиши (ва баҳоланиши) мумкин, иккинчиси эса тубдан ортиқча мавзудир. Ҳар иккисининг ривожланиши шахснинг фаолият йўлини ўзлаштириш (қобилиятни ривожлантириш) жараёни билан боғлиқдир.

Кўриб турганингиздек, компетенциялар билим, кўникма ва қобилиятларни истисно қилмайди, гарчи улар улардан тубдан фарқ қилади. Билимдан — улар нафақат бу ҳақда маълумот, балки фаолият шаклида мавжудлиги билан. Кўникмалардан — компетенцияларни ҳар хил турдаги муаммоларни ҳал қилишда ва турли вазиятларда қўллаш мумкинлиги билан (улар ўтказиш хусусиятига эга). Кўникмалардан — улар онгли ва автоматлаштирилмаганлиги билан, бу одамга нафақат одатий, балки ностандарт вазиятда ҳам ҳаракат

қилиш имконини беради. Шундай қилиб, касбий компетенция — бу шахснинг маълум бир махсус ва асосий ваколатлар тўпламига эга бўлиши, шу жумладан ўзи ҳаракат қиладиган касбий вазиятга қадрият муносабати.

Шу нуқтаи назардан, мутахассислар тайёрлашга компетенцияга асосланган ёндашувнинг асосий хусусиятлари қуйидагилардан иборат:

- шаклланган билим, малака, сифат ва ишлаб чиқариш фаолияти усулларининг умумий ижтимоий ва шахсий аҳамияти;
- хулқ-атвор ва баҳолашда ифодаланган касбий ва шахсий такомиллаштириш мақсадларини аниқ белгилаш;
- шахсни ривожлантириш мақсадлари ҳам бўлган муайян компетенцияларни аниқлаш;
- миллий ва умуминсоний маданиятни идрок этишга асосланган семантик йўналишлар мажмуи сифатида компетенцияларни шакллантириш;
- статистик усуллар билан қайта ишланиши мумкин бўлган ўлчов мезонларининг аниқ тизимининг мавжудлиги;
- шаклланаётган шахсга педагогик ёрдам кўрсатиш ва унинг учун «муваффақият зонаси» ни яратиш;
- мақсадга эришиш учун стратегия танлаш дастурини индивидуаллаштириш;
- билимлардан амалий фойдаланиш ва қимматли ҳаётий тажрибани ўзлаштириш кўникмаларини ҳар томонлама текшириш учун вазиятлар яратиш;
- мавжуд билим, кўникма ва фаолият усулларини такомиллаштириш қобилияти билан боғлиқ бўлган шахсий намоёнларининг интеграл характеристикаси ижтимоийлашув ва ҳаётий тажрибани тўплаш.

Талабаларнинг касбий нутқий компетенциясини компетенцияга асосланган ёндашув доирасида шакллантириш учун касбий нутқий компетенцияси даражаси учун замонавий таълим талабларига жавоб бермайдиган ва рағбатлантиришга ҳисса қўшмайдиган мавжуд таълим тизимини оптималлаштириш керак. кундалик университет ҳаётидаги инновациялар. Бугунги кунда анъанавий таълимнинг эски дидактик тизими, унинг таркибий қисмлари, айниқса, олий ўқув юртларида талабаларни ўқитиш технологиясида жамиятдаги қадрият йўналишларининг ўзгаришини ҳисобга олган ҳолда, жиддий ўзгаришлар рўй бермаган.

Университетларда касбий нутқ компетенциясини ўзлаштириш жараёни, афсуски, баъзан жуда қийин. Биз турли фанлар ўқитувчиларининг технократик тафаккурининг инерциясини ва нутқ маданиятини ривожлантириш ғоясининг

нафақат ҳозир, балки яқин келажакда ҳам муҳимлигини тушунмасликни енгишимиз керак .

Инновацион технологияларда амалга ошириш индивидуалдир Ижодий ёндашув талабаларда ўзларининг «мен» нинг идеал қиёфасини шакллантиришни ўз ичига олади: мен касбий уста, касбий ижодкор бўлиш учун нима бўлишим керак. Бу келажакдаги мутахассиснинг мотивацион соҳасини қайта қуриш билан боғлиқ. Бундайларнинг ички мақсадлар, талабаларнинг касбий нутқий билимлари ва кўникмаларининг «шахсий маъноси» ни англаш натижаси ростлаш ҳодисасидир.

Шу муносабат билан талабаларда қуйидаги фазилатлар шаклланиши керак:

- ўз-ўзини ривожлантириш учун вазифаларни мустақил равишда шакллантириш ва уларни ҳал қилиш стратегияси ва тактикасини ишлаб чиқиш қобилияти;

- илмий ва касбий маълумотларни олишда мустақиллик ва ундан қўйилган вазифаларни ҳал қилишда фойдаланиш қобилияти;

- келажакдаги касбий мулоқотда зарур бўлган муаммолар ва вазифаларни ҳал қилишда янги билимларни эгаллаш қобилияти.

Касб-ҳунар таълимининг компетенцияга йўналтирилган тизимини янгилаш таълим муассасалари фаолиятининг инновацион моделларини, янги турдаги касб эгаларини шакллантиришга хизмат қилувчи шахс ва малака ошириш педагогик технологияларини излаш ва таълим жараёнига жорий этишга олиб келди. Бунинг учун талабанинг нафақат касбий ривожланишига, балки унинг шахсий ривожланишига ҳам жиддий эътибор қаратиш лозим. Олий таълим томонидан амалга оширилаётган кўплаб инновациялар қаторида барқарор ўринни эгаллаган ва аҳамияти бўйича биринчи ўринлардан бирини эгаллаган ривожлантирувчи таълим ҳам бор. Бизнинг фикримизча, олий ўқув юртларида ривожлантирувчи таълим жорий этилиши билан компетенциявий ёндашувни жорий этиш таъминланади.

Шу билан бирга, ривожлантирувчи таълим назарияси ва технологиясини ишлаб чиқиш, айниқса, олий ўқув юртларида ҳали тўлиқ эмас. Бундан ташқари, ривожланиш таълимининг турли хил тушунчалари мавжуд бўлиб, у ҳатто мутахассислар томонидан ҳам бир маънода талқин қилинишидан йироқ.

Ривожланаётган таълимнинг биринчи таърифларидан бири В.В. Давыдовнинг ўз асарларида таъкидлашича, ривожланиш — бу шахс томонидан тарихан шаклланган фаолият турларини ва уларга мос келадиган қобилиятларни қайта ишлаб чиқариш, уларни ўзлаштириш ва шунинг учун

ўзлаштириш жараёнида (кенг маънода уни таълим ва тарбия жараёни сифатида ифодалаш мумкин) — ақлий инсон ривожланишининг универсал шакли .

Келажакда ривожлантирувчи таълим технологияси ривожланиши билан яна бир тушунча — ўқув фаолияти биринчи ўринга чиқди, уни ривожлантириш назарий тафаккурни ривожлантириш билан бирга ривожлантирувчи таълимнинг асосий вазифаларидан бирига айланди.

Ривожланаётган таълим концепциясининг яна бир талқини инсон билимлари ҳақидаги тизимли ғояларга асосланади. Шундай қилиб, масалан, Н.И. Чуприкованинг таъкидлашича, «когнитив тузилмалар ва жараёнларнинг дифференциацияси ақлий ривожланишнинг етакчи мазмуни (Вернер, Виткин) ва ҳукмларда турли хусусиятлар ва муносабатларни ажратиш тўғридан-тўғри ҳиссий билишдан мавҳум фикрлашга ўтишнинг асосий моментиدير» Ва бундан кейин: «Ақлий ривожланиш муаммосининг асосий муаммоси — бу ривожланиш субстратини таъкидлаш, ёш ва ўқув жараёнида аниқ нима ривожланишини аниқлашдир. Замонавий психология субъектнинг ички когнитив тузилмаларини ривожланишнинг бундай субстрати сифатида кўриб чиқишга имкон беради.

Юқорида қайд этилган талқинлар бир-бирини истисно этмайди, балки бир-бирини тўлдиреди, чунки ўқув жараёнида маълум билимлар тизими яратилиши, маълум фикрлаш услуби ва билим олиш ва ундан фойдаланишнинг илғор фаолият технологияси ишлаб чиқилиши керак.

Ривожланаётган таълимнинг қизиқарли таҳлилини В.В.Репкин [157] беради, у қонуний савол беради — ўрганиш ривожланмаган бўлиши мумкинми? Саволни бундай шакллантиришнинг парадоксал табиати деярли аниқ. Дарҳақиқат, ўқувчига нима ўргатмайлик, у ёки бу тарзда ривожланади, онгида, шахсиятида, қобилиятида қандайдир ўзгаришлар бўлади. Турли хил машғулотлар ривожланишга турли хил ҳисса қўшиши, бошқа ривожланиш эффектини бериши мумкин, аммо бу бошқа масала — ривожланиш таъсирини баҳолаш. Бу таълимни ривожланаётган ва ривожланмайдиганларга ажратишга асос берадими? Шубҳасиз, ҳар қандай машғулот ривожланиш билан ички боғлиқ бўлиб, унинг натижаларидан бири ривожланишдир. Муаммо шундаки, ўрганиш ва ривожланиш ўзаро боғлиқдир.

Таълим ва ривожланиш жараёнларининг нисбати ҳар хил бўлиши мумкин. Шундай қилиб, вариантлардан бирида ҳар қандай тренинг натижаси ривожланишдаги баъзи силжишлар деб ҳисобланади, аммо улар тўғридан-тўғри натижа, таълим йўналтирилган маҳсулот ёки шунчаки ён таъсирдир. Тренинг

инсонни ривожлантиришга эмас, балки унинг функционал тайёргарлигига қаратилган бўлиши мумкин. Бундай ҳолда, машғулот одамнинг қандай ривожланишини ҳисобга олмайди. Мана яна бир мезон: инсон қандай қилиб муайян функцияларни бажаради. Бундай тренингнинг мақсади билим, кўникма ва кўникмаларни оптималлаштириш шаклидаги маълум бир минимумдир. Ривожланиш содир бўладими? Ҳа, бу содир бўлади, лекин режалаштирилмайди, у ўз-ўзидан ва олдиндан айтиб бўлмайдиган тарзда давом этади, у катта, кичик ва ҳоказо бўлиши мумкин. Ривожланиш бу ерда ўрганиш учун зарурий шарт бўлиб хизмат қилади ва гўё ўз-ўзидан пайдо бўладиган натижалардан, ривожланишнинг ўз-ўзидан ютуқларидан фойдаланади, уларга мослашади, ҳисобга олади ва ҳоказо. (масалан, машғулотларни қизиқиш, қобилиятга қараб дифференциация қилиш; синовдан ўтказиш, танлаш ва бошқалар). Аммо шу билан бирга, тренингнинг ўзи ривожланишни режалаштирмайди, йўналтирилмайди ва унга мўлжалланмаган.

ХУЛОСА

Мутахассисларнинг коммуникатив ва нутқий муҳити нафақат унинг билим ва кўникмаларига, балки ривожланиши ва таълимига ҳам сезиларли таъсир кўрсатадиган шундай ўқитиш технологиясини яратиш жуда муҳимдир.

Технологиялар ёрдамида ақлли ахборот амалий ечимлар тилига таржима қилинади. Технология ҳам фаолият усули, ҳам инсоннинг фаолиятда қандай иштирок этиши ҳар қандай фаолият технология ёки санъат бўлиши мумкин. Санъат сезгига, технология илмга асосланади. Ҳамма нарса санъатдан бошланади, технология билан тугайди, шунда бутун жараён яна бошланади»

Таълимдаги замонавий технологиялар янги таълим парадигмасини амалга ошириш воситаси сифатида қаралади.

REFERENCES

1. Baxtiyarovna, S. S. (2021). ALISHER NAVOIY IJODIDA TA'LIM-TARBIYA VA DO 'STLIK MASALALARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(1).
2. Mukhammadieva, N. A. (2021). DEVELOPMENT OF SYNCHRONICAL TRANSLATION METHODS IN EUROPEAN COUNTRIES. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(Special Issue 2), 173-182.
3. Sadikova, S. B. (2022). MATERIAL EXISTENCE IN NAVOI PHILOSOPHY. *БАРҚАРОРЛИК ВА ЕТАКЧИ ТАДҚИҚОТЛАР ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ*, 311-314.

4. Abbasovna, Saidova M., and Mukhammadieva N. Ayubovna. "Some Deficiencies in the Development of Oral Speech Through Listening." *JournalNX*, vol. 6, no. 09, 2020, pp. 146-149.
5. Feruza Razikova Kamildjanovna. (2021). FEATURES OF THE FORMATION OF PROFESSIONAL SPEECH COMPETENCE OF A MODERN SPECIALIST. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, 2(06), 14–18. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/NPHBS>
6. Abduganiyevna, Akramxodjayeva D. "Effective Teaching of a Foreign Language Through a Contextual Approach." *JournalNX*, vol. 6, no. 10, 2020, pp. 180-181.
7. Feruza Razikova Kamildjanovna. (2021). FEATURES OF THE FORMATION OF PROFESSIONAL SPEECH COMPETENCE OF A MODERN SPECIALIST. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, 2(06), 14–18.
8. Akramxodjayeva Dilfuza Abduganiyevna. (2021). Og'zaki nutqni o'stirishda monologik nutqdan foydalanish. *INTERNATIONAL JOURNAL OF DISCOURSE ON INNOVATION, INTEGRATION AND EDUCATION*, 2(2), 205-211. Retrieved from <http://summusjournals.uz/index.php/ijdiie/article/view/615>
9. Baxtiyarovna, S. S. (2021). ALISHER NAVOIY IJODIDA TA'LIM-TARBIYA VA DO 'STLIK MASALALARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(1).